

DOI 10.32405/2218-7650-2018-6(35)-51-68
УДК 371.111

Голя Наталія Григорівна,
стажист-дослідник кафедри педагогіки,
управління та адміністрування
Навчально-наукового інституту
менеджменту та психології
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5745-8392>
natali.golia@ukr.net
Науковий кер. Г. М. Тимошко

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто теоретичні аспекти формування творчого потенціалу керівників закладів професійно-технічної освіти. Зроблено аналіз концептуальних підходів до визначення поняття «творчий потенціал». Досліджувану категорію проаналізовано з філософського, педагогічного та психологічного погляду, визначено їх спільні та відмінні риси. Розкрито основні підходи до формування творчого потенціалу керівників закладів професійно-технічної освіти у психолого-педагогічній літературі. Визначено сутність понять «творчість», «управлінська творчість». Зазначено види, компоненти творчої діяльності керівників закладів професійно-технічної освіти, взаємозв'язок творчого потенціалу й активності особистості. Охарактеризовано управлінську творчість керівників закладів професійно-технічної освіти та ознаки їхньої педагогічної творчості. Описано основні риси творчої діяльності, які можуть проявлятися та закріплюватися в особистості керівників закладів професійної освіти.

Автор статті стверджує, що творчий потенціал керівника – це система здібностей особистості (винахідливість, уява, критичність розуму, відкритість до всього нового), що допомагають оптимально змінювати прийоми дій відповідно до нових умов, знань, умінь, переконань, що визначають результати діяльності (новизну, оригінальність, унікальність підходів суб'єкта до здійснення діяльності), які, урешті-решт збуджують особистість до творчої самореалізації й саморозвитку. Творчий потенціал є невід'ємною динамічною складовою частиною сукупної культури фахівця, що вміщує наявні та потенційні здатності й можливості до створення чогось нового або перетворення пізнаного, відкритість особистості

до змін та самовдосконалення. Творчий потенціал виступає провідним чинником різноманітності та розвитку сукупної професійної культури керівника.

Творчий потенціал керівника можна розглядати як інтелектуальну структуру, що складається із сукупності психічних процесів, якостей та здібностей особистості, що реалізуються у процесі творчості.

Ключові слова: керівник закладу професійно-технічної освіти; потенціал; творчий потенціал; творчість; педагогічна творчість; управлінська творчість; творча активність.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Українська система професійної освіти формується шляхом демократичних змін і реформ. Інноваційні процеси, що відбуваються в економіці й соціумі, зміна цінностей та орієнтацій, зростання потреби в індивідуальній активності, самостійності, творчості особистості ставлять перед вітчизняною педагогікою нові завдання. Як слушно зазначає В. Кремінь, «лише сформувавши інноваційну особистість, здатну до творення змін і сприйняття змінності, ми зможемо стати конкурентоспроможною нацією... І українське суспільство загалом, а освіта зокрема, мають підготувати людину до життя в нових умовах, сформувати людину інноваційну» [1, с. 6–7].

Управлінська ситуація в системі освіти вимагає від керівників закладів професійно-технічної освіти сміливості, рішучості, нетрадиційного мислення, почуття нового, готовності відмовитися від стереотипів, глибокого знання теорії і практики педагогічної й управлінської діяльності, тобто тих якостей, які покладено в основу творчості. Якість професійного становлення і розвитку особистості керівників закладів професійно-технічної освіти багато в чому визначає характер і долю модернізації професійної освіти, сприяючи приведенню її у відповідність до сучасних життєвих потреб країни.

Наявність у керівника творчого потенціалу сприяє знаходженню й реалізації оригінальних рішень, застосуванню новаторських форм роботи та методів управління, що допомагає вдосконалити освітній процес. Оскільки саме від особистості керівника значною мірою залежить успішна реалізація нових освітніх ідей, постає необхідність у розвитку його творчого потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття творчого потенціалу розглядається у працях як зарубіжних (Е. де Боно, С. Франк, Д. Клозен, К. Тейлор, Дж. Гілфорд, Л. Рубінштейн, Б. Теплов), так і вітчизняних (В. Роменець, В. М'ясищев, А. Матюшкін, Г. Костюшко, О. Моляко) дослідників.

При цьому питання висвітлюється з різних поглядів. Зокрема, К. Тейлор, Д. Богоявленська розглядають поняття творчого потенціалу з погляду інтелектуальних характеристик. Композитор та педагог Є. Голубев розглядає творчий потенціал як готовність особистості до творчості. Психологи О. Матюшкін, В. Давидов вважають творчий потенціал основою для психічного розвитку. Педагоги-науковці О. Пометун, О. Савченко, С. Подмазін, Г. Балл звертають увагу на важливість розвитку творчого потенціалу під час навчальної діяльності. На важливості формування творчого потенціалу у позаурочний час наголошено у працях В. Дружиніна, О. Леонтьєва, Р. Грановської.

Проблема управлінської творчості як предмет наукового аналізу розглядається у трьох напрямках: загальнопсихологічний підхід у дослідженнях творчості (Б. Ананьєв, В. Біблер, А. Брушлінський, Я. Пономарьов, В. Романець, С. Рубінштейн, О. Тихомиров); взаємозв'язок творчості з такими феноменами як творче ставлення до праці, творче мислення, творчий потенціал, творчі здібності (Е. де Боно, Дж. Р. Гілфорд, З. Калмикова, А. Коваленко, І. Маноха, А. Маслоу, О. Матюшкін, В. Моляко) та взаємовплив творчості та професійної діяльності керівника, його професіоналізму та професійної майстерності (С. Гільманов, Г. Давидова, А. Деркач, І. Семенов, С. Степанов, А. Есаулов, Т. Сорочан, В. Олійник, Л. Калініна, Г. Тимошко, В. Рябова, О. Снісаренко, Л. Карамушка).

Незважаючи на широке дослідження питання, цю проблему вивчено недостатньо, адже не існує єдиного визначення поняття «творчий потенціал керівника», недостатньо висвітлено творчість як прояв управлінської діяльності керівників закладів професійно-технічної освіти.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

Мета статті – проаналізувати стан розробленості проблеми формування творчого потенціалу керівників закладів професійно-технічної освіти в психолого-педагогічній літературі.

Основними *завданнями* дослідження є здійснення теоретичного аналізу щодо дефініцій дослідження «творчий потенціал керівника», «управлінська творчість», визначення ознак педагогічної творчості керівників закладів професійно-технічної освіти.

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Термін «потенціал» (від лат. *potentia* – сила; англ. *potential*, нім. *potential*, нім. *konsumismus*) трактується як ресурс, заряд, запас, резерв (внутрішній, життєвий), можливості тощо. Словник української мови за загальною редакцією І. Білодіда подає декілька значень слова «потенціал», одне з яких – пряме – стосується його використання у спеціальних галузях

наук (фізики, техніки тощо), а інші – переносні – використовуються для позначення сукупності всіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил тощо, що можуть бути використані в певній галузі, ділянці, сфері; запас чого-небудь, резерву; приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов [2]. У Великому тлумачному словнику української мови (2005 рік) вміщено окрему статтю про поняття «творчий потенціал», де ця дефініція визначається як уміння творчо мислити та діяти, проявляти себе й робити вірний вибір у нестандартних ситуаціях, виконувати проблемні завдання, як оригінальність, критичність мислення, креативність [3].

Філософські джерела подають визначення потенціалу як здатність речі бути не тим, чим вона є (у категоріях субстанції, якості, кількості, місця), тобто здатність здійснювати відповідно рух або процес. А потенціал особистості подається як інтегральна риса, що характеризує певний рівень зрілості її сутнісних сил як суб'єкта життєдіяльності та як індивідуальної цінності, що сприяє розширенню її можливостей в освоєнні суспільних відносин і власного саморозвитку.

С. Евінзон трактує творчий потенціал як спеціальну якість, що характеризує міру відповідності діяльнісних якостей індивіда соціальній нормі (певній соціальній ролі), необхідній для самовизначення як суб'єкта творчості. Учений наголошує на ролі творчого потенціалу для здійснення творчості тепер і в майбутньому [4]. У цьому погляді С. Евінзона дещо відрізняються від думки Г. Піхтовнікова, який убачає в цьому понятті сукупність реальних можливостей, здібностей, умінь і навичок, що визначають рівень розвитку особистості, тим самим стверджуючи важливість творчого потенціалу для особистісного розвитку взагалі [5].

Поняття творчого потенціалу досить детально розроблено у психологічній науці. Енциклопедичний словник із психології та педагогіки подає визначення творчого потенціалу як аспекту інтелекту, що характеризується новизною мислення та оригінальністю під час виконання завдань [6].

В акмеологічному словнику зазначається, що творчий потенціал може розглядатися як нереалізовані, але наявні в людини здібності (або здібності, які ще не розвинені, не пов'язані зі сферою їх прояву навіть в уявленнях), як творча характеристика особистості, що складається з інтеграції спеціальних здібностей, ініціативи, мотивації досягнення та організаторських або інноваційних здібностей, що спонукають до змін, удосконалення, оптимізації наявного стану справ, діяльності [7].

Схожої думки дотримується О. Попель, вважаючи творчий потенціал системною характеристикою особистості, що дає їй можливість творити, знаходити нове, ухвалювати рішення та діяти оригінально й нестандартно

в різних ситуаціях [8], а також В. Моляко, визначаючи творчий потенціал як ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності [9], Д. Богоявленська [10] підкреслює, що творчий потенціал ґрунтується, передусім, на природних здібностях як на головному вирішальному аспекті.

У роботах С. Максименка потенціал протиставляється діяльності. Учений трактує зазначене поняття як таку можливість, що, реалізуючись у діяльності, удосконалюється, залишаючись потенційною (імовірнісною можливістю), вважає, що діяльність відокремлено від потенціалу і вона є засобом досягнення поставленої мети.

А. Матюшкін убачає суть творчого потенціалу в інтегративній якості особистості, що виражається у ставленні (позиції, налаштуванні, спрямованості) людини до творчості, підкреслюючи значення наявності в людини мотивації до здійснення творчої діяльності [11].

О. Мотков фактично ототожнює творчий потенціал із єдністю таких рис творчої особистості, як сміливість, оригінальність, спонтанність, почуття гумору, естетичне чуття, здатність до гри, самосприйняття, упевненість у своїх силах і здібностях, наявність рис жіночності в чоловіків і рис мужності в жінок, наполегливість у вирішенні проблеми, схильність до самоаналізу тощо. І. Мартинюк та В. Овчинников конкретизують термін «творчий потенціал особистості», розуміючи його як обдарованість людини, здатність до активної самореалізації, прагнення до найвищих етичних ідеалів, сукупність можливостей реалізації нових напрямів діяльності суб'єкта творчості.

Активно досліджується питання створення психологічних технологій, спрямованих на максимальне розкриття потенціалу фахівця й підвищення його конкурентоспроможності.

Акмеологами зроблено спроби представити сутність творчого потенціалу через інші категорії: енергопотенціал людини (Н. Кузьміна), сукупність можливостей цілеспрямованої творчої діяльності, які виявляють себе завдяки творчим здібностям (П. Кравчук), психоенергетичне напруження між мріями і реальними можливостями (О. Варламова, С. Степанов), динамічна інтегративна властивість особистості, що є передумовою творчої діяльності (С. Глухова), інтегративна характеристика особистісних здібностей (А. Уразова), особистісна здатність до творення нового, яка проявляється в особливостях мислення (І. Ігнатенко), цілісний професійно-особистісний феномен (Г. Самігулліна) тощо.

У низці наукових праць із педагогіки творчий потенціал представлено як систему знань, переконань, на основі яких вибудовується, регулюється діяльність особистості, високий рівень розвитку мислення (Т. Браже, О. Голубов); характерна властивість індивіда, що визначає його

можливості в творчому самоздійсненні та самореалізації (М. Колосова). На думку Т. Рогової, потенціал людини можна розглядати як її внутрішній світ, який пізнається індивідуумом протягом усього життя за допомогою використання окремих можливостей, ресурсів для своєї діяльності.

В. Сластьонін, Л. Подимова та інші науковці спираються на тлумачення цієї психолого-педагогічної категорії як динамічної структури особистості, що має комплекс здібностей, які виявляються у творчій діяльності, а також комплекс психічних новоутворень особистості протягом її розвитку [12].

Л. Бірюк зазначає, що реальність, яка відображається в терміні «потенціал», перебуває на межі природного (об'єктивного) і соціального (суб'єктивного), внутрішнього і зовнішнього, статичного і динамічного, тому творчий потенціал особистості є інтегрованою властивістю у вигляді здібності, що дає змогу людині здійснювати предметну діяльність.

Творчий потенціал керівника – частина його особистісно-професійного потенціалу, що накопичується й розвивається впродовж життя, сукупність його можливостей для інноваційного виконання різних завдань, пов'язаних із розвитком працівників, учнів (вихованців), організацією освітнього процесу, професійною співпрацею. Кожний керівник володіє творчим потенціалом, який необхідно розвивати і вдосконалювати.

Аналіз наукових джерел свідчить про зміни в розумінні вченими сутності творчого потенціалу керівника: від простого трактування цього поняття як здатності творчо мислити і пізнавати навколишній світ до осмислення його як складного особистісного феномену, що містить різноманіття біологічних, психічних, соціальних та інших характеристик; від розгляду творчого потенціалу як якості особистості до визнання її знаковою особистісною структурою. При цьому С. Кримський, С. Гармаш та інші науковці віддають перевагу саморозвитку і творчим зусиллям у становленні творчого потенціалу, підкреслюючи необхідність його розвитку в активній творчій діяльності.

Творчий потенціал особистості у філософії, педагогіці, психології трактується по-різному, однак усі науковці виокремлюють у змісті творчого потенціалу сукупність можливостей і підкреслюють активну роль самої особистості, якій притаманний цей потенціал («самовизначення», «саморозвиток», «позиція», «прагнення», «самореалізація»).

Великого значення для розвитку творчого потенціалу керівників учені надають розумінню керівниками особливостей творчості у своїй професійній діяльності. Наукові праці А. Деркач, В. Маркова, І. Семенова доводять, що саме специфіка управлінської творчості керівника зумовлює

необхідність зростання його творчого потенціалу у становленні й розвитку особистісних здібностей та ініціатив.

Розгляньмо поняття «творчість». Під творчістю у філософії розуміється «творення людиною чогось нового, що раніше не існувало» [13]. Вона є таким видом діяльності, що актуалізує потенційні властивості та ресурси особистості, оскільки саме у творчості знаходять вираження її сутнісні особливості.

Творчість та її реалізація пов'язані з людською природою та з її залежністю від якості участі людини в соціальному житті. Це знаходить своє підтвердження і у філософських працях Е. Фромма, який уважав, що природа людини може вдосконалюватися радикально, оскільки вона має безмірний потенціал суб'єктивності, а значить, і творчості. Він убачав вихід із глухого кута цивілізації в розгадці сутності творчої діяльності особистості й рушійних сил людської творчості [14]. Своїми дослідженнями Е. Фромм довів, що особливості продуктивної творчої діяльності сприяють формуванню гармонійної творчої індивідуальності, а саме: розвитку творчого мислення та високої самооцінки особистості; розвитку комунікативних здібностей, любові до навколишнього світу й оточуючих людей; розвитку продуктивної активності в процесі трудової діяльності.

А. Маслоу визначав творчість як здатність виражати ідеї та почуття відкрито і без страху потрапити у смішне становище, а також схильність до всього підходити творчо, наприклад, до викладання, до ведення домашнього господарства тощо. Учений пов'язує творчість із внутрішньою інтеграцією особистості й вважає, що творчість частково залежить від неї й є синтезувальним, конструктивним, об'єднувальним та інтегруювальним витоком. Педагогічний підхід до формування творчих здібностей потребує застосування психологічних методів, спрямованих на досягнення інтеграції внутрішнього світу особистості [15].

Коли кажуть про творчість менеджера, то мають на увазі його здібності до виходу за межі заданих умов життєдіяльності – ініціативу, потяг до нового, вміння переборювати труднощі тощо. Якщо керівник навчального закладу творчий, розумний, відданий справі, має перспективне мислення, а через те й активний, то він зможе примусити рухатися пасивних людей.

Творчість – це діяльність людини, яка пройнята елементами нового, здатність до вдосконалення, розвитку, спрямована на створення духовних та матеріальних цінностей. На думку А. Маслоу, Д. Макгрегора, Д. Адаїра, творчість – це робота, пов'язана зі служінням іншим людям. Тому, на відміну від праці, творчість є вищим і досконалішим типом діяльності. Творчість та її розвиток наповнюють діяльність людини новим змістом

[16]. Її спонукальний мотив пов'язаний із внутрішніми потребами людини, її прагненням до самореалізації, до примноження своїх здібностей, талантів, можливостей і знань. Пітер Сенге вважає, що поштовхом до творчості є не особисте бачення менеджера, а творче напруження, яке виникає внаслідок незбігання мрії та реальності. Оволодівши творчим напруженням, зауважує Пітер Сенге, людина кардинально змінює своє ставлення до світу. Творче напруження виникає тоді, коли є мрія, бачення, і людина зіставляє мрію з реальністю. Менеджер породжує це творче напруження керує ним в усій організації, а не тільки у власній голові. У цьому й полягає важливе значення його праці [17].

Отже, у наукових джерелах наголошується переважно на діяльній природі творчості, передумовами якої є прагнення людини до створення нового, активність мислення і пошукова діяльність. Визначення творчості як процесу підкреслює її цілеспрямованість, тривалість і роль у розвитку особистості. Багатогранність цього поняття знаходить своє відображення у визначенні творчості через декілька понять одночасно. Зважаючи на особливості управлінської діяльності, ми приєднуємося до думки В. Андрєєва, який визначає творчість як один із видів діяльності, спрямований на виконання творчого завдання, для якого необхідні об'єктивні (соціальні, матеріальні) та суб'єктивні особистісні умови (знання, уміння, творчі здібності), результат, що володіє новизною та оригінальністю, особистою й соціальною значущістю, а також прогресивністю [18].

На підставі викладеного розглядаємо творчий потенціал керівників як складну динамічну характеристику особистості, що інтегрує пізнавальний ресурс, творчі можливості та здібності, готовність до інноваційної діяльності, здатність до творчого саморозвитку та самовдосконалення.

У процесі нарощення творчого потенціалу через активну діяльність виникає дедалі більша потреба в творчій самореалізації та саморозвитку. Цей процес розгортається по спіралі: потенціал реалізується шляхом зусилля, спрямованим на прагнення до перевищення себе. Взаємозв'язок між поняттями «творчість» і «творчий потенціал» стосовно керівника можна описати так: результативність творчої діяльності залежить від рівня творчого потенціалу; водночас у творчості людина проявляє творчий потенціал і нарощує його.

Ми проаналізували наукові дослідження стосовно дефініції «управлінська творчість».

Творча праця керівника навчального закладу передбачає внесення нового в процес праці, удосконалення дій і рухів, спрямованих на досягнення мети навчального закладу. Продукт творчої праці як суспільно

корисний продукт впливає і на ставлення до праці, і на стосунки між людьми в її процесі. Розмежовуючи вкладені в нього творчі дії керівника, продукт праці сам спонукає до творчої діяльності. Саме в творчій діяльності найбільш яскраво виступає те, що керівник повинен підкорити вільну гру своїх тяжінь і сил зовнішній меті, продуктові власної праці. Творча праця, створюючи суспільно корисний продукт, об'єктивно вносить у нього щось нове, оригінальне, властиве особистості.

Керівник навчального закладу поєднує в собі два види творчості: педагогічну й управлінську. Це зумовлено виконанням двох видів діяльності: педагогічної й управлінської.

С. Сисоєва називає центральним етапом педагогічної творчості особистісно зорієнтовану розвивальну взаємодію суб'єктів навчально-виховного процесу, зумовлену специфікою психолого-педагогічних взаємин між ними, спрямовану на розвиток їхнього творчого потенціалу [19]. Науковець також зауважує, що педагогічна творчість є сукупністю не лише послідовних і взаємопов'язаних дій суб'єктів навчально-виховного процесу, спрямованих на свідоме й міцне засвоєння системи знань, умінь, навичок, формування світогляду, культури поведінки тощо, а й «послідовних і взаємопов'язаних «перетворень» у їхньому творчому розвитку: мотивації, характерологічних особливостей, творчих умінь, психологічних процесів, які сприяють успіху людини у творчій діяльності» [19].

Т. Сорочан визначає, що, оскільки педагогічна діяльність завжди пов'язана з перетворенням, то творчість є обов'язковою умовою педагогічного процесу [20].

До основних етапів педагогічної творчості С. Сисоєва відносить: педагогічний задум; актуалізацію і відбір професійних знань, умінь, здобутків власного педагогічного досвіду щодо реалізації задуму; інформаційний пошук; проектування навчальної взаємодії з учнями; реалізацію педагогічного задуму [19].

Н. Кузьміна, В. Кан-Калик, М. Никандров та інші науковці визначають, що для оптимального розвитку творчості педагога необхідним є дотримання умов, серед яких: обмеженість часових меж творчого процесу, взаємозв'язок творчості вчителя із творчістю інших педагогів, значущість творчості особистості для творчості колективу й навпаки; необхідність прогнозування віддаленого результату діяльності, урахування можливих наслідків розвитку ідей; обумовленість і специфіка сфери діяльності, необхідність дотримання балансу між вербальним, емоційним та емпатичним спілкуванням.

Крім того, у працях В. Кан-Калика визначено вимоги до планування творчості в педагогічній діяльності, а саме: чітке усвідомлення кінцевої мети навчально-виховної взаємодії (очікуваний результат); співвідношення

запланованих взаємодій із психолого-педагогічною теорією; співвідношення запланованих взаємодій із загальною системою педагогічного процесу; конкретизація запланованої взаємодії щодо власних, авторських педагогічних поглядів; урахування індивідуально-неповторних особливостей певної ситуації (вікових, соціально-психологічних, індивідуально-типологічних тощо); вірогідний прогноз близьких і віддалених у часі результатів взаємодії; пошук оптимальних способів для здійснення запланованої взаємодії [21].

Ознаки педагогічної творчості керівників закладів професійної освіти:

- Регламентованість у часі та просторі. Керівник-учитель обмежений у часі кількістю годин, що приділяються на вивчення конкретної теми, розділу, обмежений аудиторним часом тощо. Під час заняття виникають передбачувані і непередбачувані ситуації, що вимагають кваліфікованого вирішення.

- Тривалість пошуків керівника-учителя. Результати діяльності втілюються в знаннях, уміннях, навичках, формах діяльності та оцінюються доволі відносно. Розвинені аналітичні, прогностичні, рефлексивні й інші здібності керівника-вчителя дають змогу на основі часткових результатів передбачати і прогнозувати результат його педагогічної діяльності.

- Співтворчість керівника-учителя з учнями, колегами-вчителями в педагогічному процесі заснована на єдності мети педагогічної діяльності. Керівник-учитель, як фахівець у певній галузі знань, в освітньому процесі демонструє своїм учням творче ставлення до педагогічної діяльності.

- Залежність прояву творчого педагогічного потенціалу керівника-вчителя від методичного, технічного оснащення освітнього процесу. Стандартне і нестандартне навчальне устаткування, технічне забезпечення, методична підготовка керівника-вчителя і психологічна готовність учнів до спільного пошуку характеризують специфіку педагогічної творчості.

- Уміння керівника-вчителя керувати особистим емоційно-психічним станом. Викликати адекватну поведінку в діяльності учнів, здатність організувати спілкування з учнями як творчий процес, не придушуючи їхню ініціативу і винахідливість, створити умови для повного творчого самовираження та самореалізації.

Компонентами творчої діяльності є спрямованість на творчий пошук, суб'єктивне відкриття, матеріальне втілення задуму.

Риси творчої діяльності, які можуть проявлятися та закріплюватися у стійкій інтелектуальній якості особистості керівника: здатність бачити проблему; оригінальність мислення; діалектичність мислення; легкість асоціювання; гнучкість мислення – вільний перехід з однієї операції на

іншу; антиконформізм – невідкорюваність загальноприйнятому погляду; легкість генерування ідей – чим більше ідей пропонує людина, тим вище вірогідність, що серед них будуть цінні; критичність мислення – контрольне ставлення до інформації, яка надходить (передчувати, яку ідею слід відкинути); здатність до оцінювання – уміння обирати одну з альтернатив перевірки; здатність до перенесення – механізм перенесення засвоєних зразків діяльності в нову ситуацію; готовність пам'яті [22].

Творчість керівника розглядається як його самореалізація на основі усвідомлення себе творчою індивідуальністю, визначення ним індивідуальних способів власного професійного зростання та побудова програми самовдосконалення.

Керівники закладів професійно-технічної освіти не завжди повною мірою осмислюють потребу в творчості, усвідомлюють свої творчі потенції, способи їх реалізації. Їхній творчий потенціал може розкритися за надзвичайних обставин, коли відбуваються мобілізація сил і виявлення прихованих резервів, що реалізуються у творчості, вчинках, матеріальній і духовній діяльності. По суті, будь-яка творчість – це крок у невідоме, коли поряд з відкриттям, створенням нового в зовнішньому для людини світі не менше (а в деяких аспектах і більше) значення має виявлення нового в собі (власних можливостей) і з'ясування нового у своєму ціннісному ставленні до життя.

Творча активність керівників закладів професійно-технічної освіти визначається ступенем пізнання ними власних творчих потенцій і повнотою їх використання в плануванні своєї діяльності і саморозвитку.

Активність керівників закладів професійної освіти спирається на:

- позицію особистості за ставленням до обставин;
- властивість здійснювати вольові зусилля, робити вибір, ухвалювати рішення і втілювати їх у життя;
- здатність до самоактуалізації, що виявляється в реалізації внутрішніх потенцій (цілей, задумів, намірів);
- здатність реалізувати засвоєні цінності, норми, правила відповідно до своїх переконань, планів, цілей.

Активність керівників повинна мати певну спрямованість. Саме ця спрямованість підносить активність до рівня діяльності. Професійна діяльність є соціальною формою вияву творчої активності керівника закладу (немає творчості поза діяльністю, але є діяльність, позбавлена в певному розумінні творчого (сутнісного) змісту).

Активний стан особистості, в якому реалізується її творчий потенціал та здібності, пов'язується з такою здібністю суб'єкта творчої діяльності, як креативність. Креативність, як цілісне багатокomпонентне утворення особистості, складає стрижневий компонент управлінських

здібностей і є провідним фактором успішності управлінської діяльності керівника навчального закладу.

4. МЕТОДИ ДОСЛІЖЕННЯ

Дослідження проводилося за допомогою методів наукового аналізу досліджуваного явища, а саме: вивчення та узагальнення теоретичних підходів щодо усвідомлення основних дефініцій та понять. Використані методи теоретичного узагальнення сприяли використанню та співставленню наукових фактів і процесів щодо розуміння сутності досліджуваного феномену.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результатами дослідження є здійснення аналізу наукових джерел щодо розвитку творчого потенціалу керівника закладу освіти. Визначено ознаки педагогічної творчості керівників закладів професійно-технічної освіти, компоненти їхньої творчої діяльності. Здійснено авторське трактування: управлінська творчість керівника – це творча діяльність, спрямована на виконання завдань, для яких характерна відсутність у предметній сфері або лише в суб'єкта управління не тільки способу виконання, а й необхідних для його розроблення відповідних предметно-специфічних знань.

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, управлінська творчість зумовлена творчим потенціалом особистості керівника, який формується на основі накопиченого нею досвіду, психолого-педагогічних знань, нових ідей, умінь і навичок, що дають змогу знаходити й застосовувати оригінальні рішення, новаторські форми та методи, удосконалюючи виконання своїх професійних функцій.

На підставі аналізу наукової літератури поняття «управлінська творчість» вважаємо тотожним до поняття «творча управлінська діяльність» та розглядаємо його як різновид творчої діяльності керівника у професійній сфері, що є зовнішнім виразом творчого потенціалу, заснованого на особистісних і професійних якостях. Здатність до управлінської творчості притаманна тільки тій особистості, яка характеризується ціннісним ставленням до власної професійної діяльності, прагне підвищити професійну кваліфікацію, здобути нові знання. Творчість стає фундаментом, на якому ґрунтується подальший розвиток особистості, що зумовлює необхідність дослідити структуру творчого потенціалу керівника.

Перспективою цього дослідження визначаємо створення моделі розвитку творчої управлінської діяльності керівників закладів професійно-технічної освіти.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] В. Г. Кремень. «Інноваційна людина: Україна на шляху європейської інтеграції», *Агора*, Вип. 5, с. 5–9, 2007.
- [2] *Словник української мови: [в 11-ти т.]*, [ред. кол.: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, В. О. Винник, Г. М. Гнатюк та ін.]. Київ, Україна: Наукова думка, 1979, Т. 10, 659 с.
- [3] *Великий тлумачний словник сучасної української мови* [голов. ред. В. Т. Бусел; ред.-лексикогр. В. Т. Бусел, М. Д. Василега-Дерибас та ін.]. – 5-те вид. Київ, Україна: Перун, 2005, 1728 с.
- [4] С. Р. Евинзон, «Философско-социологический анализ творческого потенциала учёных», дис. канд. наук. Томск, Россия, 1988, 145 с.
- [5] Г. Л. Пихтовников, «Творческий потенциал молодого рабочего (Состояние и пути реализации в производственном коллективе)», дис. канд. наук. Москва, Россия, 1989, 175 с.
- [6] *Енциклопедія освіти*, В. Г. Кремень, Ред. Київ, Україна: Юрінком Інтер, 2008, 1040 с.
- [7] *Акмеологический словарь*, А. А. Деркач, Ред. Москва, Россия: Изд-во РАГС, 2004, 161 с.
- [8] А. А. Попель, «Психологические условия развития социальной креативности студентов в процессе профессиональной подготовки», дис. канд. наук; Нижегород. гос. лингв. ун-т им. Н. А. Добролюбова. Н. Новгород, Россия, 2005, 217 с.
- [9] В. О. Моляко, та О. Л. Музика, *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень*. Житомир, Україна: Рута, 2006, 320 с.
- [10] Д. Б. Богоявленская, *Психология творческих способностей*. Москва, Россия: Академия, 2002, 320 с.
- [11] А. М. Матюшкин, *Мышление. Обучение. Творчество*. Москва, Россия: Изд-во Москов. психолого-социального ин-та, 2003, 720 с.
- [12] В. А. Сластенин, и Л. С. Подымова, *Педагогика: инновационная деятельность*. Москва, Россия: Магистр, 1997, 224 с.
- [13] *Філософський енциклопедичний словник*. Київ, Україна: Абрис, 2002, 423 с.
- [14] Э. Фромм, *Анатомия человеческой деструктивности*; пер. с англ. Э. М. Телятникова, Т. В. Панфилова. Москва, Россия: АСТ, 2004, 635 с. (Серия «Philosophy»).

- [15] А. Маслоу, *Новые границы человеческой природы*. Москва, Россия: Смысл, 1999.
- [16] Г. Л. Чайка, *Організація праці менеджера*. Київ, Україна: Знання, 2007, 420 с.
- [17] П. Сенге. «Как научиться изменяться. Интервью с Аланом Вебером», *Искусство управления*, 2000.
- [18] В. И. Андреев, *Диалектика воспитания творческой личности: основы педагогики творчества*. Казань, Россия: Изд-во Казан. ун-та, 1988, 236 с.
- [19] С. О. Сисоева, *Основи педагогічної творчості*. Київ, Україна: Міленіум, 2006, 344 с.
- [20] Т. М. Сорочан, *Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика*; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, Україна: Знання, 2005, 384 с.
- [21] В. А. Кан-Калик, и Н. Д. Никандров, *Педагогическое творчество*. Москва, Россия: Педагогика, 1990, 144 с.
- [22] С. Г. Немченко, О. Б. Голік, О. А. Кривильова, та О. В. Лебідь, *Управління навальним закладом*. Донецьк, Україна: ЛАНДОН-XXI, 2012, 512 с.

TO THE PROBLEM OF DEVELOPMENT OF THE CREATIVE POTENTIAL OF PROFESSIONAL AND TECHNICAL EDUCATION BODIES OF LEADERS

Natalia Golia,

trainee-researcher of the department of pedagogy,
management and administration
of educational and scientific institute
of management and psychology UMO,
Kiev, Ukraine
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5745-8392>
natali_golia@ukr.net

Abstract. The article deals with theoretical aspects of formation of creative potential of the heads of institutions of vocational education. An analysis of conceptual approaches to the definition of «creative potential» is made. The investigated category is analyzed from the philosophical, pedagogical and psychological points of view, their common and distinctive features are determined. The basic approaches to formation of creative potential of heads of institutions of vocational education in psychological and pedagogical literature are revealed. The essence of the concept «creativity», «management creativity» is determined. The types, components of creative activity of heads of institutions of vocational education, the relationship of creative potential and personality activity are pointed out. The managerial creativity of the heads of institutions of

vocational education and the signs of their pedagogical creativity is described. The main features of creative activity, which can be manifested and fixed in the personality of the heads of institutions of vocational education, are described. The author of the article argues that the creative potential of the leader is a system of personality abilities (ingenuity, imagination, criticality of reason, openness to everything new) that allow optimally to change the methods of action in accordance with the new conditions and knowledge, skills and beliefs that determine the results of the activity (novelty, originality, uniqueness of the approaches of the subject to the implementation of activities), which, as a result, excite the personality to creative self-realization and self-development. Creative potential is an integral dynamic component of the aggregate culture of a specialist that contains the existing and potential abilities and possibilities for creating something new or transforming the knowledgeable, openness of the individual to changes and self-improvement. Creative potential is a leading factor in the diversity and development of the overall professional culture of the head. The creative potential of the leader can be regarded as an intellectual structure consisting of a set of mental processes, qualities and abilities of the individual, realized in the process of creativity.

Key words: head of institution of vocational education, potential, creative potential, creativity, pedagogical creativity, managerial creativity, creative activity.

К ПРОБЛЕМЕ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РУКОВОДИТЕЛЕЙ УЧРЕЖДЕНИЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Голя Наталья Григорьевна,

стажер-исследователь кафедры управления,
педагогике и администрирования

Учебно-научного института менеджмента и психологии

ГВУЗ «Университет менеджмента образования»,

г. Киев, Украина

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5745-8392>

natali_golia@ukr.net

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические аспекты формирования творческого потенциала руководителей учреждений профессионально-технического образования. Сделан анализ концептуальных подходов к определению понятия «творческий потенциал». Исследуемая категория проанализирована с философской, педагогической и психологической точек зрения, определены их общие и отличительные черты. Раскрыты основные

подходы к формированию творческого потенциала руководителей учреждений профессионально-технического образования в психолого-педагогической литературе. Определена сущность понятий «творчество», «управленческое творчество». Указаны виды, компоненты творческой деятельности руководителей учреждений профессионально-технического образования, взаимосвязь творческого потенциала и активности личности. Охарактеризованы управленческое творчество руководителей учреждений профессионально-технического образования и признаки их педагогического творчества. Описаны основные черты творческой деятельности, которые могут проявляться и закрепляться в личности руководителей учреждений профессионального образования.

Автор статьи утверждает, что творческий потенциал руководителя – это система способностей личности (находчивость, воображение, критичность ума, открытость ко всему новому), позволяющие оптимально менять приемы действий в соответствии с новыми условиями, знаниями, умениями, убеждениями, определяющих результаты деятельности (новизну, оригинальность, уникальность подходов субъекта к осуществлению деятельности), которые возбуждают личность к творческой самореализации и саморазвитию. Творческий потенциал является неотъемлемой динамической составляющей частью совокупной культуры специалиста, вмещающей имеющиеся и потенциальные способности и возможности к созданию чего-то нового или преобразования познанного, открытость личности к изменениям и самосовершенствованию. Творческий потенциал выступает ведущим фактором разнообразия и развития совокупной профессиональной культуры руководителя.

Творческий потенциал руководителя можно рассматривать как интеллектуальную структуру, состоящую из совокупности психических процессов, качеств и способностей личности, реализуемых в процессе творчества.

Ключевые слова: руководитель учреждения профессионально-технического образования; потенциал; творческий потенциал; творчество; педагогическое творчество; управленческое творчество; творческая активность.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] V. H. Kremen. «Innovatsiina liudyna: Ukraina na shliakhu yevropeiskoi intehratsii», *Ahora*, Vyp. 5, s. 5–9, 2007.

- [2] Slovnyk ukrainskoi movy: [v 11-ty t.], [red. kol.: I. K. Bilodid, A. A. Buriachok, V. O. Vynnyk, H. M. Hnatiuk ta in.]. Kyiv, Ukraina: Naukova dumka, 1979, T. 10, 659 s.
- [3] Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [holov. red. V. T. Busel; red.-leksykohr. V. T. Busel, M. D. Vasyleha-Derybas ta in.]. – 5-te vyd. Kyiv, Ukraina: Perun, 2005, 1728 s.
- [4] S. R. Evinzon, «Filosofsko-sociologicheskij analiz tvorcheskogo potenciala uchyonyh», dis. kand. nauk. Tomsk, Rossiya, 1988, 145 s.
- [5] G. L. Pihtovnikov, «Tvorcheskij potencial molodogo rabocheho (Sostoyanie i puti realizacii v proizvodstvennom kollektive)», dis. kand. nauk. Moskva, Rossiya, 1989, 175 s.
- [6] Entsyklopediia osvity, V. H. Kremen, Red. Kyiv, Ukraina: Yurinkom Inter, 2008, 1040 s.
- [7] Akmeologicheskij slovar', A. A. Derkach, Red. Moskva, Rossiya: Izd-vo RAGS, 2004, 161 s.
- [8] A. A. Popel', «Psihologicheskie usloviya razvitiya social'noj kreativnosti studentov v processe professional'noj podgotovki», dis. kand. nauk; Nizhegorod. gos. lingv. un-t im. N. A. Dobrolyubova. N. Novgorod, Rossiya, 2005, 217 s.
- [9] V. O. Moliako, ta O. L. Muzyka, Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen. Zhytomyr, Ukraina: Ruta, 2006, 320 s.
- [10] D. B. Bogoyavlenskaya, Psihologiya tvorcheskih sposobnostej. Moskva, Rossiya: Akademiya, 2002, 320 s.
- [11] A. M. Matyushkin, Myshlenie. Obuchenie. Tvorchestvo. Moskva, Rossiya: Izd-vo Moskov. psihologo-social'nogo in-ta, 2003, 720 s.
- [12] V. A. Slastenin, i L. S. Podymova, Pedagogika: innovacionnaya deyatel'nost'. Moskva, Rossiya: Magistr, 1997, 224 s.
- [13] Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk. Kyiv, Ukraina: Abrys, 2002, 423 s.
- [14] E.H. Fromm, Anatomiya chelovecheskoj destruktivnosti; per. s angl. E.H. M. Telyatnikova, T. V. Panfilova. Moskva, Rossiya: AST, 2004, 635 s. (Seriya «Philosophy»).
- [15] A. Maslou, Novye granicy chelovecheskoj prirody. Moskva, Rossiya: Smysl, 1999.
- [16] H. L. Chaika, Orhanizatsiia pratsi menedzhera. Kyiv, Ukraina: Znannia, 2007, 420 s.
- [17] P. Senge. «Kak nauchit'sya izmenyat'sya. Interv'yu s Alanom Veberom», Iskusstvo upravleniya, 2000.
- [18] V. I. Andreev, Dialektika vospitaniya tvorcheskoj lichnosti: osnovy pedagogiki tvorchestva. Kazan', Rossiya: Izd-vo Kazan. un-ta, 1988, 236 s.
- [19] S. O. Sysoieva, Osnovy pedahohichnoi tvorchosti. Kyiv, Ukraina: Milenium, 2006, 344 s.

- [20] T. M. Sorochan, *Pidhotovka kerivnykiv shkil do upravlinskoï diialnosti: teoriia ta praktyka*; Luhan. nats. ped. un-t im. T. Shevchenka. Luhansk, Ukraina: Znannia, 2005, 384 s.
- [21] V. A. Kan-Kalik, i N. D. Nikandrov, *Pedagogicheskoe tvorchestvo*. Moskva, Rossiya: Pedagogika, 1990, 144 s.
- [22] S. H. Nemchenko, O. B. Holik, O. A. Kryvylova, ta O. V. Lebid, *Upravlinnia navalnym zakladom*. Donetsk, Ukraina: LANDON-KhKhI, 2012, 512 s.